

Osmanlıdan Cumhuriyet'e Kadın Romancıların ve Kadın Figürlerin Dönüşümü

The Transformation of Female Novelists and Female
Figures from the Ottoman Empire to the Republic

Türkân Yeşilyurt*

Öz

Bu makalede Osmanlı kadın hareketi içinde yer alan kadın romancıların Cumhuriyet'e önemli bir miras bıraktığını ancak Cumhuriyet devrimleriyle birlikte kadınların gerçek anlamda özgürleşme yoluna girdiğini üç roman bağlamında ortaya koydum. Bunlar Fatma Aliye'nin *Hayal ve Hakikat*, Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* ve Erendiz Atasü'nün *Dağın Öteki Yüzü* adlı romanlarıdır. Fatma Aliye'nin ilk telif romanı Ahmet Mithat'la birlikte yazdığı *Hayal ve Hakikat*'tir. Ancak Ahmet Mithat romana kendi adını koyabilirken Fatma Aliye imzasını "Bir Kadın" olarak atmak zorunda kalır. Halide Edip, yaşamında toplumsal roller üstlendiği gibi romanlarında da milleti için fedakârlıktan kaçınmayan edebî kadın portreleri çizer. *Vurun Kahpeye*'deki ideal kadın örneği Aliye, taşranın cahillikten ve bağınazlıktan kaynaklanan bütün sorunlarına rağmen öğrencilerini aydınlatmaya çalışmakla kalmaz; milleti için kendini feda etmekten de kaçınmaz. Cumhuriyet'in

Geliş tarihi (Received): 18-02-2024 Kabul tarihi (Accepted): 05-07-2024

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Sinop-Türkiye/ Sinop University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature. turkanyes@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-3138-1339

kazanımlarıyla birlikte özellikle orta sınıf şehirli kadınlar birçok alanda kendini gerçekleştirme olanağı bulduğu gibi edebiyatta da öne çıkarlar. Ancak özgürlüğe giden yolda yurttaşlığın gerekli olup yeterli olmadığı bilincine geç ulaşırlar. Demokrasi kültürü gelişmediği için siyasal iktidarlar tarafından kadının bireyleşmesine ket vurulur. Bu nedenle ataerkil zihniyetin sorgulanması edebiyatta geç gerçekleşir. Geç de olsa ataerkil düzen içindeki kadınların durumu Cumhuriyet devrimleri içinde yoğunlaşmış kadın yazarlar tarafından sorgulanır. Bu yazarlardan biri olan Erendiz Atasü, *Dağın Öteki Yüzü*'nde kadının özgürleşme sürecini gözler önüne serer.

Anahtar sözcükler: *Erendiz Atasü, Fatma Aliye, Halide Edip, kadın, roman*

Abstract

This article reveals that Ottoman women novelists, who were part of the women's movement, left an important legacy to the Republic, but that women entered the path of real emancipation with the Republican revolutions, in the context of three novels. These are Fatma Aliye's *Hayal ve Hakikat*, Halide Edip's *Vurun Kahpeye* and Erendiz Atasü's *Dağın Öteki Yüzü*. Fatma Aliye's first novel is *Hayal ve Hakikat*, which she wrote with Ahmet Mithat. However, while Ahmet Mithat could put his own name to the novel, Fatma Aliye had to sign her name as "Bir Kadın". In her novels, Halide Edip draws portraits of literary women who do not refrain from sacrifice for their nation, just as she plays social roles in her life. Aliye, the example of the ideal woman in *Vurun Kahpeye*, not only tries to enlighten her students despite all the problems of the countryside arising from ignorance and bigotry, but also does not refrain from sacrificing herself for her nation. With the achievements of the Republic, especially middle-class urban women find the opportunity to realise themselves in many fields and come to the forefront in literature. However, they belatedly realise that citizenship is necessary but not sufficient on the road to freedom. Since the culture of democracy has not developed, political powers hinder the individualisation of women. For this reason, the questioning of patriarchal mentality is realised late in literature. Even though it is late, the situation of women in the patriarchal order is questioned by women writers who were formed in the Republican revolutions. Erendiz Atasü, one of these writers, reveals the process of women's emancipation in *Dağın Öteki Yüzü*.

Keywords: *Erendiz Atasü, Fatma Aliye, Halide Edip, women, novel*

Extended summary

In this article, it has been tried to be revealed that the Ottoman women's movement and women novelists left an important legacy to the Republic, but that women began to truly emancipate with the Republican revolutions, in the context of Fatma Aliye, Halide Edip, Erendiz Atasü and the novels *Hayal ve Hakikat*, *Vurun Kahpeye*, *Dağın Öteki Yüzü*.

Fatma Aliye writes her first copyrighted novel, *Hayal ve Hakikat* 1891-1892, together with Ahmet Mithat. However, while Ahmet Mithat can put his own name on the novel, Fatma

Aliye is forced to sign it as “A Woman”. Fatma Aliye, who published *Muhadarat* for the first time, paved the way as a pioneer female novelist in the literary world dominated by men.

In *Hayal ve Hakikat*, Fatma Aliye narrates the event from the perspective of Vedat, the female protagonist of the novel, while Ahmet Mithat narrates it from the perspective of Vefa, the male protagonist. However, the male-dominated understanding is reproduced in the novel. Vedat, the heroine who cannot marry Vefa, cannot live her true self, falls ill and dies in bed. The patriarchal mentality dictates to her as a woman that love and marriage are the goals and does not offer her any other option. Vefa, on the other hand, realizes the ideal of becoming a doctor. The reason for Vedat’s illness is not hysteria, as Ahmet Mithat points out, but the patriarchal mentality. However, the author’s suggestion to women to avoid being hysterical is to prepare themselves for marriage in a “ladylike” way. In this respect, it is debatable whether Ahmet Mithat is paving the way for Fatma Aliye or controlling her.

Fatma Aliye is an intellectual woman who took lessons from private teachers, played important roles in the women’s movement and carried out association work. However, the patriarchal mentality dominates the place where he was born and raised. According to this mentality, women’s place in society is defined as mother and wife. In this respect, by displaying a conciliatory approach, she manages to become one of the founding figures of women’s literature, even though she does not have a tradition of women’s literature to rely on.

Fatma Aliye leaves her place to Halide Edip, who is more open to change. The sensitivity of literary and intellectual women regarding rights, which became evident during the Constitutional Monarchy period, is not in vain. They, their sisters, and their mothers experienced the pain experienced by women in the patriarchal system. Halide Edip broke up with her first husband, the famous mathematician Salih Zeki, in 1910 after he wanted to marry her for a second wife. What he wrote in *Mor Salkımlı Ev* shows that he could not get over this separation easily and that he fell ill.

Halide Edip’s illness stems from being trapped in the patriarchal mentality. The situation of Halide Edip, who went through a long illness, reminds us of Vedat, the heroine of *Hayal ve Hakikat*. Halide Edip, who graduated from Arnavutköy American Girls’ College in 1901 and wrote articles in magazines under the name Halide Salih, would neither accept Salih Zeki’s second wife for her nor succumb to the disease. First of all, she left the name Halide Salih and started using the signature Halide Edip. She participated in rallies protesting the occupation of Izmir; Making enthusiastic speeches at Fatih, Kadıköy and Sultanahmet rallies; She went to Anatolia with her second husband, Adnan Adıvar, and joined Mustafa Kemal in the War of Independence; Serving as a caregiver in Hilal-i Ahmer; Served in the Investigation Commission; She turns into an activist literary figure who works in the association.

It is possible to see traces of the author’s activist side in the ideal women in his novels. Aliye, the heroine of *Vurun Kahpeye*, serialized in *Akşam* newspaper in 1923, is also an ideal woman. In the town where ignorance, bigotry and patriarchal order dominate, Aliye,

who is somehow attracted to many men, struggles with the problems of being a young, beautiful and educated woman with personality, principle. Still, as an idealistic teacher, she never gives up trying to enlighten her students. He not only enlightens his students; At the same time, he does not hesitate to sacrifice himself for his homeland and nation.

With the achievements of the Republic, especially middle-class urban women found the opportunity to realize themselves in many fields and also came to the fore in literature. However, they come to realize late that citizenship is necessary but not sufficient on the road to freedom. Since the culture of democracy has not developed, women's individualization is hindered by political governments. For this reason, the questioning of the patriarchal mentality occurs late in literature. Although late, the situation of women in the patriarchal order was questioned by women writers who were shaped by the Republican revolutions. Erendiz Atasü, one of these authors, retired in 1997 as a Pharmacognosy professor from the faculty where he worked as a faculty member, after graduating from Ankara University Faculty of Pharmacy. In her works such as stories, novels and essays, she draws attention to the problems experienced by women, especially within the patriarchal system. In *Dağın Öteki Yüzü*, published in 1995, she reveals the process of women's liberation.

Vicdan's daughter, the "I-narrator", is a strong person like her mother and grandmother. Unlike them, she is a woman who liberated herself with her consciousness and body by objecting to the patriarchal order. Although he lived his childhood in the quiet environment of his family, he witnessed how the Republican values he acquired from his mother and father were destroyed in the period from the 1970s to the 1980s. While the mother and father of the first generation of the Republic were two idealist teachers, the "I-narrator" is a university lecturer. He also takes part in the left political struggle. After ending her marriage, when she could not find what she was looking for in her love affair with a poet, she turned to herself and started to become a writer.

Giriş

Esas olarak 1839'daki Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilanıyla birlikte Tanzimat Dönemi'nde başlayan Batılılaşma çabaları, Osmanlı devlet ve toplum yapısında değişikliklere yol açar. Buna bağlı olarak aile hayatı ve kadının toplumsal durumu değişir. Bu değişim ve dönüşümün kolay olmadığı bir gerçektir. Sarayda ve konaklarda ayrıcalıklı kadınlar olsa bile toplumda ataerkil bir anlayış söz konusudur. Kadınlarla ilgili yasak kararları ataerkil anlayışı açık bir biçimde gösterir. Yasak kararları arasında kadınların erkeklerle birlikte sandala binmemeleri, kaymakçı dükkânlarına girmemeleri, mesire yerlerinde bulunmamaları, ince kumaştan ferace giymemeleri, ancak haftada dört gün sokağa çıkmaları, baba ve oğul ile dahi sokakta birlikte yürümemeleri, arabaya binmemeleri, ezan saatinde dışarda kalmamaları, belirli meydanlarda dolaşmamaları sayılabilir (Özkaya, 1970: 348).

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra edebiyatçı ve aydın kadınlar; gazete, dergi ve dernekler yoluyla kamusal alanda daha çok görünürler. Örneğin, Hilal-i Ahmer kadının toplumsal mekânı keşfinde öncü olur. Doktor ve hemşire, kamera karşısında ilk kez birlikte poz verirler. Oysa bu dönemde karı kocanın bile ortak fotoğraf çektirmesi geleneğe aykırıdır. Seyrek de olsa gelin fotoğraf çektiğinde yalnızdır (Toprak, 2016: 18-19). Kadın hakları savunucuları kadınlar için öğrenim görme, meslek sahibi olma, siyasi alana katılma, tek eşlilik ve boşanma hakkı talep ederler:

1789'dan beri Fransa'dan esen özgürlük rüzgârları pek çok sorun gibi kadın, aile ve toplumsal cinsiyet sorunlarını da gündeme taşımış ve feminizm başlığı altında tartışılan bu düşüncelerin filizlenip büyümesinde oldukça etkili olmuştur. Tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı-İslam kültür dünyasında da hissedilen bu rüzgâr Meşrutiyet hareketine esin kaynağı olmuş ve özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile iyice belirginleşmiştir. (Bakır ve Utku, 2015: 18-19)

Birinci Dünya Savaşı'nda erkeklerin askere alınması nedeniyle kadınlara istihdam alanı açılır. Kadın fabrika, ticaret, yol yapımı gibi farklı iş sahalarında çalışır. Zafer Toprak, savaş ortamının paradoksal bir biçimde kadını özgürleştirici bir işlev gördüğünü ifade eder (2016: 26-27).

Kadınlar, Millî Mücadele sırasında etkin roller üstlenir: İşgalleri protesto için düzenlenen mitinglere katılır, cepheye silah taşır, amale taburlarında çalışır, ordunun giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılar, gerekli mercilere işgalleri protesto eden mektup ve telgraf- lar yollar, silahlı mücadeleye katılır, göçmenlere ve kimsesizlere destek olurlar (Kırkpınar, 2001: 136-137).

Üst sınıfa mensup kadınlar özel hocalardan dersler almakla birlikte 1870'de kadınlar için Darümuallimat, 1914'te İnas Darülfünunu açılır. Üniversite adını taşısa da burada verilen eğitim lise düzeyindedir. Bu nedenle başında Şükûfe Nihal'in bulunduğu bir grup öğrenci Maarif Nazırını ziyaret ederek derslerde erkeklerle aynı mekânı paylaşmak istediklerini bildirmişlerdir (Toprak, 2016: 215-216). Tanzimat'tan itibaren yapılan reformlar 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte devrimlere dönüşür. 20 Nisan 1924 tarihli Anayasa kadın ve erkek çocuklar için temel eğitimi zorunlu kılarak eğitimde eşitliği sağlar. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile millî, çağdaş ve laik öğretim sistemi benimsenerek kadınların yolu tamamen açılır. Erendiz Atasü'nün belirttiği gibi eğitime ve kültürel yaratıcılığın olanaklarına kavuşabilme şansı, Cumhuriyet'in ilk on yıllarında kentli orta sınıfların kızları arasında yaygınlaşmakla kalmamış köy enstitüleriyle kırsala dek uzanmıştır (2003: 29).

Daha önce 1917 Aile Kararnamesi ile bazı haklar elde etmiş olsalar da ancak 4 Ekim 1926'da Medeni Kanun'un kabulüyle birlikte kadınlar, kul olmaktan kurtulup yurttaşlığa yükselirler: Çok eşlilik yasadışı ilan edilir; kadına ve erkeğe eşit boşanma hakkı tanınır; çocukların velayeti annenin ve babanın her ikisine birden verilir; kadına erkek kardeşleriyle birlikte eşit miras hakkı tanınır; evlenmelerin geçerli sayılması için resmi nikâhın evli çiftlerin huzurunda yapılması kuralı getirilir; tanıklık konusunda eski hukukta iki kadının tanıklığı bir erkeğin tanıklığına eşit sayılırken, yeni yasayla kadın-erkek arasında tam eşitlik ilkesi

kabul edilir. Evlenme yaşı, ilk başta erkekler için on sekiz, kadınlar için on yediyken 1938’de yapılan bir değişiklikle erkekler için on yedi, kadınlar için on beş olur (2001: 178-179). Yaşanın birçok eksigi yok değildir.

Osmanlı kadın hareketi Cumhuriyet’e önemli bir miras bırakmıştır. Örneğin kadının seçme ve seçilme hakkını elde etmesinde başta Nezihe Muhittin olmak üzere bu yolda çaba gösteren bütün aydın kadınların payı dikkate değerdir. 3 Nisan 1930 belediyeler, 26 Ekim 1933 köy, 5 Aralık 1934 milletvekili seçimi kanunlarıyla seçme ve seçilme hakları Türk kadınlarına tanınır. On yedi kadın milletvekili ilk kez 1935’te Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girer. Boşalan milletvekillikleri için 1936’da yapılan ara seçimde Hatice Özgener, Çankırı milletvekili seçilerek beşinci dönemde meclisteki kadın milletvekili sayısı on sekize çıkar. Cumhuriyet devrimleriyle kadının sosyal statüsünde ilerleme sağlanır. Bu değişim ve dönüşümler kadının yaşamını etkilediği gibi kadın edebiyatçıları da etkiler. Bu yazının amacı Osmanlıdan Cumhuriyet’e kadın romancıların ve kadın figürlerin dönüşümünü 1891-1892’de basılan *Hayal ve Hakikat*, 1923’te tefrika edilen *Vurun Kahpeye* ve 1995’de yayımlanan *Dağın Öteki Yüzü* bağlamında ortaya koymaktır.

1. Fatma Aliye, Ahmet Mithat, *Hayal ve Hakikat*

Muhadarat, Fatma Aliye’nin kendi adıyla yayımladığı ilk romanıdır. O, daha önce Ahmet Mithat’la birlikte ilk telif eseri *Hayal ve Hakikat* 1891-1892 romanını kaleme alır. Ancak Ahmet Mithat romana kendi adını koyabilirken, Fatma Aliye imzasını “Bir Kadın” olarak atar:

Bu “farklı” kitabın kapağında Ahmet Mithat ile beraber “Bir Kadın” imzası yan yana yer almaktadır. Özellikle modern edebiyatta, en azından roman türünde pek alışkın olmadığımız “iki yazarlı” bir eserdir *Hayal ve Hakikat*. 19. yüzyılın sonlarında, henüz ismini açıktan açığa yazamayan “kadın” da meşhur tarihçi ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı olan Fatma Aliye Hanım’dır. (2014, 11)

Kadınların roman okuyup okumamaları üzerine tartışmaların yapıldığı yıllarda bir kadının romancı olarak kendini açık etmesi kolay değildir. Daha sonra ona destek olsa da evliliğinin ilk yıllarında eşi Faik Paşa’nın Fatma Aliye’nin bırakın yazmasını, roman okumasını yasakladığı bir gerçektir. Ahmet Mithat, Faik Paşa’nın eşini iffetli bir kadının roman okumasının mümkün olamayacağı konusunda uyardığını, hatta kitaplarını yırtıp atmaya kalktığını belirtir (1994: 76). Ataerkil düzende yazmak bir iffet sorunu olarak görüldüğünden Türk ve dünya edebiyatında kadınların yazmasının pek hoş karşılanmadığı ortadadır. Bu nedenle kadın edebiyatçıları adlarını gizler. Örneğin, Jane Austen’in 1811’de basılan ilk kitabı *Sense and Sensibility* yazarın adıyla değil, “Bir Hanımefendi tarafından” biçiminde yayımlanır. Bronte Kardeşler de kitaplarında takma adlar kullanırlar. Charlotte Bronte, Currer Bell; Emily Bronte, Ellis Bell ve Anne Bronte, Acton Bell adıyla yazar. Başlangıçta adını kullanmasa da erkeklerin hüküm sürdüğü edebiyat dünyasında Fatma Aliye, öncü kadın romancı ve kadın hareketi içinde örnek ad olarak yol açıcı olur. Ayrıca Avrupalı kadınların İslam kadınları hakkındaki yanlış izlenimlerini düzeltmek için yazdığı *Nisvân-ı İslâm* adlı risalesi önemlidir.

Hülya Argunşah'ın belirttiği gibi burada “İslam’la Batı’yı birleştirmeye çalışan uzlaşmacı bir yaklaşımı benimser” (2012: 9). Deniz Kandiyoti de bu dönemde kadınların “İslamiyet’in icaplarıyla uyumlu olan özgürlükçü talepler oluşturmaya yönel[diğini]” belirtir (1997: 134).

Fatma Aliye'nin ilk telif eseri *Hayal ve Hakikat* üç bölümden meydana gelir. *Hayal ve Hakikat*'in ilk bölüm “Vedat”ı Fatma Aliye, ikinci bölüm “Vefa”yı ve üçüncü bölüm “İsteri”yi Ahmet Mithat kaleme alır. Vedat sekiz yaşında annesini, on üç yaşında babasını kaybetmiş olan yirmilerinde genç bir kızdır. Evlilik hakkında düşünmediği gibi süse de düşünmez. Zamanını okuyup yazarak geçirir:

Vedat küçükten beri benat-ı nev'inin meftun ve mecbul oldukları tezyinata asla rağbet etmezdi. Onun indinde meziyyatı yalnız bez parçalarının tecemmuundan ibaret olan kadınların süslü ve büyük mağazalar önündeki “manken”lerden farkı yoktu. İşte bu fikir ve mütalaa ile olunca vaktini okumaya yazmaya ve el hünerleriyle iştigale sarf etmişti. Onun için de hakikaten bir edip, gereği gibi bir sanatkar-ı nefis olmuştu. (2014: 19)

Babasının arkadaşı Hüseyin Sabri Efendi, Vedat'ın himayesini üstlenmiştir. Oğlu Vefa ile Vedat'ı evlendirmek ister ve gençler nişanlanır. Ancak Hüseyin Sabri Efendi vefat edince düğün ertelenir. Vefa bu acının kendisinde meydana getirdiği sarsıntıyı bahane ederek Vedat'tan uzaklaşır. Bunun üzerine Vedat hastalanıp yatağa düşer:

Bir köşede bir kütüphane, bir yazıhane, ortada bir masa, onun üstünde bir takım perişan evrak ki dikkat olunsa reçete oldukları görülür. Bir tarafta koyu nefli kadife cibinlik ile mestur bir karyola. Beyaz dantelalarla müzeyyen yastıklar ve bir beyaz yorganın da pek güç fark olunabilecek bir surette hareket etmesi, karyolada bir de bir cism-i zî-ruhun hafif hafif teneffüs etmekte olduğunu göstermekte ve bir küçük sehpa üstünde şeffaf şişeler, derununda mavi, kırmızı, sarı gibi elvan-ı muhtelifede ilaçlar görünmekte ve bir yaldızlı koltuk sandalyesinde dahi mütefekkir bir tabip bulunmaktadır. (2014: 27)

Genç kız, önce baba, sonra eş himayesinden yoksun kaldığı için hastalanmıştır: “Vedat demek istiyordu ki, bir kadının bahtiyar olması için yalnız bir zevç himayesi, bir zevç muhabbeti kâfi değilmiş. Asıl bahtiyarlık bir peder muhabbetindeki kutsiyete, ulviyete mazhariyetmiş ki hiçbir sebeple arıza-pezir olmasın” (2014: 29). Genç kız bu hastalıktan kurtulamaz, ölür. Erkek egemen dünyada kadın; baba, ağabey, koca olmadan kendini gerçekleştiremez. Ayşe Saraçgil, Fatma Aliye'nin romanlarıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapar: “Fatma Aliye, romanlarında, özellikle üst tabaka Osmanlı kadınlarının dünyasını, bu dünyada yaşayan öksüzlerin, kölelerin zor ve dramatik hayatlarını tasvir eder. Ataerkil yapıların içine düştüğü zayıflamanın kadınlar açısından bir özgürlük başlangıcı olarak değil, geleneksel himayelerin kaybı, bu terk edilme, düşmanca bir dünyada yapayalnız kalma endişesi olarak algılandığını hissederiz” (2005: 138).

Ahmet Mithat'ın yazdığı ikinci bölümden Vefa'nın hem Vedat'ın babasının vasiyeti hem kendi babasının zengin bir kızı gelin etmek istemesi nedeniyle onunla nişanlanmak zorunda kaldığı anlaşılır. Mekteb-i Sultani mezunu Vefa, Mekteb-i Tıbbiye'de okumak, Avrupa'ya gitmek istemektedir. Onun amacı evlenmek değil, tahsil yapmaktır: “Sevda ve tehhül o maîşet âlemince ‘gaye’ değil ‘mukaddime’dir” (2014: 39).

Kadın kahraman Vedat kendi benliğini yaşayamaz, hastalanıp yatağa düşerek ölür. Ataerkil zihniyet bir kadın olarak ona aşk ve evliliğin amaç olduğunu dikte eder ve bunun dışında bir seçenek sunmaz. Erkek kahraman Vefa ise doktor olma idealini gerçekleştirir. Bu bakımdan Doktor Vefa ile hasta Vedat'ın karşılaştığı sahne anlamlı ve çarpıcıdır.

Bir otorite olarak Ahmet Mithat üçüncü ve son bölümde Vedat ile Vefa arasında yaşanan sorunu genç kızın isteri olmasına bağlayarak çözer. Vedat isteri hastası olduğundan asap bozukluğu yaşamaktadır. Yazara göre hiçbir erkek isterik bir kadını tercih etmez. Yaşar Çubuklu'nun belirttiğine göre bir kadın hastalığı şeklinde kurulan isteri, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde zihinsel aktivitenin, yükseköğrenim yapma, meslek edinme çabasının sonucu olarak görülür (2006: 3-8). Ahmet Mithat da Vedat'ın isterisini okuma düşkünlüğüne bağlar.

Kendine yaşam alanı açılmayan; bu alanda serpilip büyümesine izin verilmeyen; sürekli olarak müdahale edilen; ailenin, toplumun ve çevrenin yön verdiği şekilde var olması istenen kadınların hastalanması hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak bunun nedeni Ahmet Mithat'ın işaret ettiği gibi isteri değil, ataerkil anlayıştır. Oysa yazarın isterik olmamak için kadınlara önerisi “hanım hanımcık” bir biçimde kendilerini evliliğe hazırlamalarıdır: “Kat kat çeyizini kendi hazırlayan ve hanesini süpürüp silip tanzim etmeyi ve yemek pişirmeyi ve çamaşır ve ütüü bilfiil ameliyatla öğrenen kadın kadıncık kızlar için bu hastalıktan hiçbir korku” yoktur (2014: 46).

Fatma Aliye, *Muhadarat*'tan itibaren kendi adıyla yazar. Ne ki yaslanacağı bir kadın edebiyatı geleneği yoktur. Kadın edebiyatının kurucu figürlerinden biri olmak ona düşer. Ataerkil sistemin içinde kadın yazar olmak için kat etmesi gereken uzun ve zor bir yol vardır. Sonuçta *Hayal ve Hakikat*'te de erkek egemen anlayış yeniden üretilir. Ahmet Mithat, Fatma Aliye'ye yol mu açıyor yoksa onu kontrol mü ediyor tartışılır. O, bu deneyimden daha da güçlenerek çıkar. 1895'te *Hanımlara Mahsus Gazete*'sindeki bir yazısında şunları yazar:

Temeddün eden milletlerin ulûm ü fûnunda evvelâ erkekleri terakkî eyledikleri ve kadınların onlara peyrev oldukları görülüyor. Erkekler o hazîneye girdiklerinin ibtidâsında kendilerini ta'kîb eden kadınları kıskanub o hazînenin cevherlerini onlardan sakınmak istiyorlar. Güya ki hakk-ı takaddümü hod-kâmlıkla bir hakk-ı tasarruf ve temellük yerine koymak istiyorlar. Bu hep böyle olmuş böyle gelmiş şeylerdendir. Ama böyle olmuş dememiz böyle yapmışlardır demektir. (1993: 20-21)

Hayal ve Hakikat'in Vedat'ı hayata yenik düşse de Fatma Aliye'nin romanlarında birçok mücadeleci kadın kahraman vardır. Ayrıca Nüket Esen'in belirttiği gibi on yıllık bir aradan sonra Fatma Aliye, son romanı *Enin*'i 1910 yılında yayımlar. Bu romanda Ahmet Mithat'ın denetiminde kaleme aldığı ilk romanı *Hayal ve Hakikat*'teki kadın-erkek rollerini âdeta tersine çevirir. *Enin*, yazarın *Hayal ve Hakikat*'ten intikamı gibidir (2020: 179-180).

Devlet adamı, hukukçu ve tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın edebiyatçı kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye özel hocalardan dersler almış, kadın hareketinde önemli roller üstlenmiş, dernek çalışmaları yapmış aydın kadınlardır. Ancak Hülya Argunşah'ın ifadesiyle Fatma Aliye daha “geleneğe-medeniye”ci”, Emine Semiye daha moderndir (2012: 25). Öğretmenlik yapan, çeşitli gazete ve dergilerde birçok makale yayımlayan, roman, hikâye, hatıra gibi farklı türlerde eserler yazan Emine Semiye, Halide Edip'in *Mor Salkımlı Ev*'de belirttiğine göre 1906'da Selanik'te açılan İttihat ve Terakki Partisi'nin tek kadın üyesidir (1985: 117).

O, istibdat karşıtı makaleler yazarak babası Ahmet Cevdet Paşa'nın karşısında yer aldığını göstermekten çekinmemiştir. Şahika Karaca da Emine Semiye'nin babasından ayrı düşünsel ve siyasal anlayışa sahip olduğuna dikkat çeker:

Emine Semiye'nin babası Ahmet Cevdet Paşa'yla olan baba-kız ilişkisinin ayrıntılarına dair bilgilere kaynaklarda rastlanmamaktadır. Ancak aynı evin içinde büyüyen iki kız kardeşten Fatma Aliye kaynaklarda babasının kızı olarak geçerken Emine Semiye'nin babasıyla yakın bir baba-kız ilişkisinden bahsedilmez. Muhtemelen bu durum Emine Semiye ile babası Ahmet Cevdet Paşa'nın farklı fikrî ve siyasal anlayışa sahip olmalarından dolayıdır. Cevdet Paşa II. Abdülhamit'in tahta çıkmasını destekleyerek Kanun-ı Esasi'nin hazırlanmasında yer almış, Meşrutiyet'in feshi ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sırasında Abdülhamit'in mutlakiyetçi siyasetini desteklemiş, adliye nazırı olarak da Mithat Paşa'nın mahkemesinde olumsuz bir tavır sergilemiştir. Bu durum onun ciddi anlamda dönem içinde ve sonrasında eleştirilmesine ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan hürriyet havası içinde yeniden hatırlanarak suçlanmasına sebep olmuştur. Emine Semiye ise babasının tersine II. Meşrutiyet'i ilan ettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde aktif olarak rol alır. (2017: 698)

Kadın konusunda gelenekçi-medeniyetçi çizgi ile modern çizgiyi iki kız kardeşin temsil etmesi ilginçtir. Kırılma noktasında ise devreye Halide Edip girer. Hülya Argunşah'ın belirttiği gibi Fatma Aliye, "Yerini, belki de istemeyerek, Halide Edip gibi hayatın daha içinde, değişime daha yakın ve elbette daha aktif yeni kadınlara bırakır" (2012: 9). Bu nedenle hem romanda hem kadın hareketinde öne çıkan Halide Edip olur.

2. Halide Edip, *Vurun Kahpeye*

II. Meşrutiyet döneminde daha da belirginleşen edebiyatçı ve aydın kadınların haklar konusundaki duyarlılıkları boşuna değildir. Onlar ataerkil düzende kadınların yaşadığı acıları kendileri, kız kardeşleri ve annelerinde deneyimlemişlerdir. İlk eşi ünlü matematikçi Salih Zeki'nin üzerine ikinci eş getirmek istemesi üzerine Halide Edip, 1910'da ondan ayrılır. *Mor Salkımlı Ev*'de yazdıkları bu ayrılığı kolay atlatamadığı, hastalandığını gösterir:

1910'da benim aile hayatımda büyük bir değişim olmuştu. Salih Zeki Bey ikinci defa evlenmeye karar vermişti. "Taaddüd-i zevcat"a karşı, hiçbir zaman değişmeyen ve bağnazlık derecesini bulan bir inanışım vardı. O zaman Yanya'da babamı çocuklarımla beraber ziyarete gittim. Salih Zeki Bey'e karar vermeden önce düşünebilmesi için zaman vermek istedim. Döndüğüm zaman, bu meselenin kapanmasının mümkün olmadığını görerek ayrıldım. Yani dokuz yıllık hayat arkadaşlığımız sona erdi.

Uzunca süren bir hastalığının ilk günlerini Nakiye Hanım'ın Fatih'teki evinde geçirdikten sonra, babamın Fazılpaşa yokuşunda bulduğu ve hazırladığı bir eve taşındım.

[...]

Fazılpaşa'ya geçtikten sonra bile uzun süren hastalığım sırasında yataktaydım. Bununla beraber, yattığım yerden başımı kaldırmadan, akşamları masmavi, sakin bir su ovası gibi uzanan denizi ve güneşin ufuklara yayılan kızıl gölgesini seyredebiliyordum. Hastalığım uzadıkça uzadı. Göğsümün durumu bir hayli ciddi idi, fakat iyileşmek için o kadar savaştım ki, sonunda üç ay sonra, yataktan kalktım. Çocuklarımla yaşayabileceğim normal bir ev hayatı kurmaya kendi kendime söz verdim. (1985: 141)

Halide Edip'in hastalığı ataerkil zihniyetin cenderesinde sıkışmasından kaynaklanır. Uzun bir süre hastalıktan kurtulamayan Halide Edip'in durumu *Hayal ve Hakikat*'in kadın kahramanı Vedat'ı anımsatır. 1901 yılında Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden mezun olan, dergilerde Halide Salih adıyla yazılar yazan Halide Edip, ne Salih Zeki'nin üzerine ikinci bir eş getirmesini kabul eder ne hastalığa yenilir. Önce Halide Salih adını bırakıp Halide Edip imzasını kullanmaya başlar.

Halide Edip, İzmir'in işgalini protesto eden mitinglere katılan; Fatih, Kadıköy, Sultanahmet mitinglerinde coşkulu konuşmalar yapan; ikinci eşi Adnan Adıvar'la birlikte Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal'in yanında yer alarak Millî Mücadele'ye katılan; Hilal-i Ahmer'de hastabakıcı olarak hizmet eden; Tetkik-i Mezalim Komisyonu'nda görev üstlenen; dernek çalışmalarında bulunan eylemci bir edebiyatçıya dönüşür. Mehmet Kaplan, Halide Edip'in ideal kadın örneği olduğuna dikkat çeker:

Namık Kemal'den beri Türk aydınları kadının okumasını, kültürlü bir şahsiyet haline gelmesini, kendilerine eşit olmasını istemişlerdir. Fakat pek az Türk kadını buna cesaret edebilmiş veya imkâna sahip olmuştur. Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım'ı ve kültürüne hayran olduğu Rus prensesi Madam Gülnar'ı göklere çıkarır. «Felatun Bey ile Rakım Efendi» adlı romanında kendisini temsil eden erkek kahramanına satın aldığı bir cariyeyi yetiştirmek suretiyle hayran olunacak bir şahsiyet haline getirir. Yeni Türk edebiyatının en müspet taraflarından biri, erkek kahramanlar kadar kadın kahramanlara da bu çağa uygun bir hüviyet vermeğe çalışmasıdır. “Vatan yahut Silistire” piyesinde Zekiye, sevgilisi İslam Bey'in ardından gizlice cepheye gider. Devrinin tenkitçileri bunu yadırgamışlar, Türk örf ve âdetlerine aykırı bulmuşlardır. Namık Kemal bu eserini sahneye koyduktan elli yıl sonra Halide Edip, Türk ordusunda bir çavuş olarak ateş hatlarına sokuluyor ve efsane sanılan şeyi gerçekleştiriyor. [...] Halide Edip'in Türk medeniyet ve edebiyat tarihindeki rolü Tanzimat'tan sonra Batı tesiri ile özlenen ve edebî eserlerde tasvir olunan yeniçağa uygun ideal kadın tipini kendi şahsiyetinde gerçekleştirmesidir. (1978: 113-114)

Hülya Adak da Halide Edip'in kadın sorununa yönelik sosyal eylemci kimliğinin izlerinin romanlarındaki ideal kadınlarda görüldüğünü ifade eder (2004: 164). *Yeni Turan*'da *Kaya*, *Ateşten Gömlek*'te *Ayşe*, *Vurun Kahpeye*'de Aliye ideal kadın örnekleridir. 1923'te *Akşam* gazetesinde tefrika edilen *Vurun Kahpeye*'nin eski harflerle ilk basımı 1926'da yapılmışken, yeni harflerle ilk basımı 1943'te gerçekleştirilmiştir. Burada Reşat Nuri'nin 1921'de *Vakit* gazetesinde tefrika ettiği, 1922'te kitap olarak çıkardığı ve 1937'de önemli değişiklikler yaparak yeniden yayımladığı *Çalılıkuşu*'nu hatırlatmak yerinde olur. *Çalılıkuşu*'nun başkişisi Feride ile *Vurun Kahpeye*'nin Aliye'si her ikisi de genç, idealist kadın öğretmenlerdir. Ancak onları İstanbul'dan Anadolu'ya getiren neden farklıdır. Feride âşık olduğu kuzeninin kendisini aldatması üzerine, Aliye ise öğretmenlik yapmak için buraya gelmiştir. Aksu Bora'nın belirttiği gibi Feride'nin serüveni, yollara düşmesine neden olan aşkına kavuşup evlenmesiyle tamamlanır (2023: 120). Oysa Aliye'nin macerası öldürülmesiyle yarım kalır.

Vurun Kahpeye'nin başkişisi İstanbullu Aliye, Darülmüallimatı² bitirince -Millî Mücadele günlerinde- Anadolu'nun adı verilmemiş bir kasabasında öğretmen olarak göreve başlar.

Aliye idealist bir öğretmen olarak çalışır. Bu bakımdan romanda birkaç kez geçen ant oldukça anlamlıdır: “Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billahi” (2009: 19). Gerçekten de Aliye, andını tutarak -yaşadığı bütün sorunlara rağmen- öğrencilerini aydınlatmaya çalışmaktan vazgeçmez.

Cahilliğin, bağnazlığın, ataerkil düzenin egemen olduğu kasabada birçok erkeğin bir biçimde cinsel cazibesine kapıldığı Aliye, hem kişilikli, ilkeli hem genç, güzel hem de eğitimli bir kadın olmanın ortaya çıkardığı sorunlarla boğuşur:

Kasaba erkekleri kendilerini kadın üzerinde mutlak hak ve tasarruf sahibi olarak görmekte, onlar da bu görüşe göre biçimlenen bir kişilik sergilemektedirler. Kadınlar, erkeklerin gölgesinde silinip gitmişlerdir. Aliye'nin erkekler arasında hem ilgi hem de rahatsızlık yaratmasının bir nedeni de bu bakış açısına ters düşen kişiliğidir. Kadının sırf cinsiyeti ve erkekler tarafından kendisine biçilen role göre var olabildiği kasaba ortamında kendini “insan”/ “birey” kimliğiyle ortaya koyan bu kentli ve eğitimli kadın, egemen algı için hem ilgi hem de tehdit unsuru hâline gelmektedir. (2013: 69)

Yalnızca Uzun Hüseyin Efendi değil, aynı zamanda Yunan kumandanı Damyanos da Aliye'ye ilgi duymaktadır. Her ikisi de Aliye'nin arzularına karşılık vermemesini kabul edemez. Oysa Adnan Binyazar'ın belirttiği gibi “Kantarcıların Hüseyin için Aliye, karlılarının arasına katmak istediği bir kadındır yalnızca. Damyanos, Aliye'yi bir Doğu nostaljisi olarak algılar” (2009: 63). Gerçekten de Uzun Hüseyin için Aliye, şehevi duygularını tatmin etmek ve bir mal gibi sahip olmak istediği arzu nesnesinden başka bir şey değildir:

Yine penceresinden genç muallimenin mektebe girip çıktığını kendinden geçmiş, ağzı mütekallis, sarı yüzü uzamış, canı gözlerine toplanmış olarak gözetliyordu ve onun bazen siyah örtüsünden dışarı çıkan ipek dalgalı siyah saçlarının tatlılaştırdığı nefis yanaklarından, uzun kirpiklerinden gözleri kayıyor, uzun zarif boyuna, narin, fakat yuvarek, genç göğsüne gidiyordu. O zaman boğazı tıkanıyor, ağzı köpürüyordu. Kuru elleriyle bu yeldirmeyi parçalayacağını, beyaz ince boynunu parmakları arasında sıkacağı düşünürken, tamamen Aliye'ye temellük etmiş, olmanın divane eden, kudurtan zevkini tadıyordu. (2009: 145)

Damyanos, Aliye'yi elde etmek için onun bir baba gibi sevdiği Ömer Efendi'yi iki kez tutuklatır. Hatta Ömer Efendi'yi sürgün edip bir kısım mallarını gasp ederek Hacı Fettah Efendi'ye verir. Yine de Damyanos, Aliye'den karşılık göremez. Aliye, Kantarcıların Hüseyin ve Damyanos'u, her ikisini de reddeder. Ancak işgalcilere karşı çete kurmuş olan Tosun Bey'in sevgisine güvenir. Onunla -köprüyü imha etme göreviyle kasabaya geldiğinde- birlikte olur.

Hacı Fettah Efendi'nin Tosun Bey'in Aliye'nin evinde olduğunu ihbar etmesi üzerine ev, Yunan askerleri tarafından kuşatılır. Tosun Bey, sarılmış evden kaçamayacağını ve köprüyü imha edemeyeceğini anlayınca Aliye'yi Damyanos'a göndermekten çekinmez. Bunun Aliye için bir felaket olabileceğinin de farkındadır. Ancak Aliye'nin zekâsıyla bu felaketten kurtulacağını düşünür. Onun bir erkek olarak Aliye'nin zekâsına dikkat çekmesi kayda değerdir: “Aliyecğim, dedi. Yarın bizim ordu öğleye kadar buraya gelecek, ben

mutlak bu gece, sabahtan evvel, Yunan cephanesini atmaya, ilerdeki köprüyü tahribe memurum. Bunun olmaması, maazallah, bütün ordu için felaket olabilir. Seni ölümden beter bir şeye gönderiyorum. Fakat senin zekân, senin kahraman kalbin bu felaketten de bir yol bulup sıyrılacaktır” (2009: 156).

Tosun Bey’in cinsel yaklaşma öncesi ve sonrasında farklı yaklaşımı -ilkindeki yakınlığı, ikincisinde aralarına mesafe koyuşu- Aliye’yi yaralasa da Aliye vatan sevgisiyle kendini tehlikeye atmaktan çekinmez. Ayşe Saraçgil de Halide Edip’in ideal kadınlarının olağanüstü fedakârlık yapma kudretine sahip olduklarını ifade eder:

Halide Edip, Millî Mücadele’yi, yaşadığı ayrıcalıklı konum sayesinde çatışmaların içerisinde gözlemleyerek, özellikle *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Vurun Kahpeye* (1923) adlı romanlarında savaş sırasında hâkim olan kadın erkek ilişkilerini ve özlediği millî kadın idealini tasvir eder. Bu romanlardaki kadın kahramanlar ona benzeyen genç, gözü pek, güçlü karakterli ve kararlı kadınlardır. Kadınlıklarını, tipik anne ve eş rolleri kapsamında muhafaza etmeyi sürdüren bu kadınlar, milletlerin ivedi zorunlulukları karşısında olağanüstü fedakârlıklar yapmaya kadirdirler. (2005: 214)

Tosun Bey evden çıkamayınca Aliye, düşman karargâhına gidip Damyanos’a ne zamandır kendisine yaptığı evlenme teklifini kabul ettiğini, ancak inancı gereği nikâh olana dek kendisiyle birlikte olamayacağını açıklar. Öte yandan gece orada kalmaya razı olur. Aliye’nin amacı kuşatmayı kaldırarak Tosun Bey’in evden çıkabilmesini sağlamaktır. Sabaha doğru Türk ordusu kasabaya girer; köprü imha edilir; düşman kasabayı terk eder. Ne ki Tosun Bey’i kurtarmak amacıyla bir gece Damyanos’un yanında kaldığı için Aliye, Aliye’nin değerler sistemine düşman olan Hacı Fettah Efendi’nin³ yönlendirmesiyle, “kahpe” denilerek öldürülmekten kurtulamaz. Kahpe, isim olarak “Namussuz kadın”; sıfat olarak “Dönek, sözünde durmayan” demektir (2005: 1516). Bir kadına saldıranın en kolay yolu, namus kavramının ne olup olmadığını tartışmak bir yana, onu namussuzlukla suçlamaktır. Kadına karşı -sırf kadın olduğu için- aşağılayıcı dil kullanmak ataerkil zihniyetin dışavurumudur.

Cumhuriyet’in ilanından, *Vurun Kahpeye*’nin tefrika edilmesinden otuz bir yıl sonra Neriman Malkoç Öztürkmen’in 1954’te *Yeni İstanbul* gazetesinde aralarında Halide Edip Adıvar’ın da olduğu Cumhuriyet’in ilk nesil kadın edebiyatçısıyla yaptığı söyleşideki “Bugünkü ve gelecekteki Türk kadını hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar ilginçtir. Yanıtlar ele alındığında kadınların gururlu, kendilerinden emin oldukları ancak kadın hakları konusunda daha yol alınması gerektiği ortak paydasında buluştukları görülür. Örneğin Adıvar, Medeni Kanun’la birçok hak elde etmiş bir kadın olmanın güveni içindedir:

Bugünkü Türk kadını hakkında hepiniz benim düşündüğümü düşünürsünüz, artık her bakımdan her ikisi de çalışmaktadır, eşittir. Her yerde ve her şeyde olduğu gibi birçok cepheden tenkit edilecek tarafları vardır. Gelecekteki durumun ise dünya kadınlarından farklı olabileceğini zannetmiyorum, çünkü bugünkü dünya o kadar karışık o kadar çok cepheli medeniyet gösteriyor ki cinsi ne olursa olsun kadın veya erkek olarak her insan yaşayabilmek için üzerine düşeni yapmak zorundadır. (1999: 17)

Ayşegül Baykan'a göre cumhuriyetçilerin ideolojisi "özerk özne" düşüncesine yaslanmaz. Feministler, kadın haklarını bireysel haklar olarak algılamaz. Batı Avrupa ülkelelerinin aksine Türkiye'deki toplumsal değişim, birey haklarının yüceltilmesine dayanmaz. Yeni ulus-devletin referans noktaları daha çok August Comte'un "düzen ve ilerleme" ilkesiyle Emile Durkheim'in "kollektif bilinç", "işbölümü", "kültür ve dayanışma" kavramlarıdır (1999: 34). Bu bakımdan Erendüz Atasü'nün kadınların özgürlüğe giden yolda yurttaşlığın gerekli olup yeterli olmadığını geç fark ettiğini belirtmesi boşuna değildir (2017: 91). Demokrasi sadece belli aralıklarla seçime gitmek olarak algılandığı ve demokrasi kültürü gelişmediği için Cumhuriyet'in kuruluş felsefesine aykırı bir biçimde hareket eden siyasal iktidarlar kadının bireyleşmesine ket vururlar. Bu bakımdan Atasü'nün belirttiği gibi ataerkil baskının ve kadın cinselliğinin sorgulanması edebiyatta -Pınar Kür, *Asılacak Kadın*'ı dışında- geç gerçekleşir (2017: 91). Geç de olsa Cumhuriyet devrimleri içinde yoğunlaşmış başta Adalet Ağaoğlu, Ayla Kutlu, Erendiz Atasü, İnci Aral, Leyla Erbil ve Nezihe Meriç olmak üzere birçok kadın yazar ataerkil düzen içindeki kadının durumunu sorgular. Bu nedenle Atasü'nün belirttiği gibi "Günümüz kadın yazarlarının üzerinde yükseldiği zemin, Cumhuriyet devrimleridir" (2017: 90). Atasü'den önce Nezihe Muhittin de 1931'de yazdığı *Türk Kadını*'nda, "Bizleri tutuculuk kâbusunun altından çekip sıyıran, esirin esiri olmaktan kurtaran, nihayet insanlık doruğuna yükselten laik ve demokrat Cumhuriyet en parlak verimini kadınlığımızın gelişmesine serpiyor" demektedir (1999:122-123). Kısacası cumhuriyetçilerin ideolojisi "özerk özne" düşüncesine dayanmasa da kadınların "özerk özne" olarak ortaya çıkmasında Cumhuriyet kazanımlarının payı yadsınmaz.

3. Erendiz Atasü, *Dağın Öteki Yüzü*

Erendiz Atasü'nün 1995'te yayımlanan *Dağın Öteki Yüzü* romanında gerçek ile kurgu iç içe geçer. Atasü'nün romanın "Sunuş" bölümünde belirttiği gibi roman kişisi Vicdan ile Atasü'nün annesi, Vicdan'ın kızı "ben-anlatıcı" ile kendisi arasında benzerlikler vardır. *Dağın Öteki Yüzü*'nde dört kuşak kadın yer alır: "Balkan göçmeni Fitnat Hanım; 1910 doğumlu kızı, 'parasız yatılı' Vicdan ve Vicdan'ın sınıf arkadaşı Nefise; Vicdan'ın kızı, yüzyılın ortalarında doğmuş, romanda kâh belirip kâh kaybolan ben-anlatıcı ve ben-anlatıcının romanın sonlarına doğru şöyle bir görünen ve yüzyıl sona ererken henüz ergenlikle erişkinlik arasında olduğu anlaşılan kızı" (Atasü, 2003: 46).

Fitnat Hanım cesur ve onurlu bir kadındır. Balkan Savaşı'ndan sonra kocası Miralay Hayreddin Bey ve çocuklarıyla birlikte Yunan işgaline uğrayan Selanik'ten ayrılarak Alaşehir'e yerleşir. Ancak Yunan palikaryahılara ihbar edilmeleri üzerine işkence gören Miralay Hayreddin Bey fazla dayanmayarak ölür. Bunun üzerine çocuklarıyla İstanbul'daki ağabeyinin evine sığınan Fitnat Hanım, onun düşmanla çıkar ilişkileri içinde olduğunu fark edince burada kalmak istemez. Kuvayimilliyeye taraftarı olan bir Azeri ile ikinci evliliğini gerçekleştirir. Çocuklar yatılı okula gönderilir. Fitnat Hanım'ın bu evlilikten de bir oğlu olur. Adını Cumhuriyet koyarlar.

Vicdan, Nefise ile yatılı öğretmen okulunda tanışır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk burs sınavına girip kazanırlar. Devlet bursuyla İngiltere'ye gönderilirler. Bu süreçte iki kadının dostlukları perçinleşir. Ancak burada Nefise'nin, Vicdan'dan hoşlanan bir İngiliz ile baloya gitmesi, yurda döndüklerinde ona haber vermeden iş başvurusunda bulunması nedeniyle Vicdan, Nefise'den uzaklaşır. Farklı şehirlerde görevlerine başlarlar. Nefise genç yaşta ölmeden önce hastanede son kez görüşürler. İki arkadaş birbirinden farklı kişilik özelliklerine sahiptir. Nefise'ye daha çok hayat şekil verir, Vicdan ise ilkeleriyle hareket eder. "Ben-anlatıcı" annesiyle ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "Gövde onun için başat değildi ki. Varoluşu, "gövde" ve "ruh" diye kesin biçimde ikiye bölen bir kuşaktandı o! Çocukluğundan beri tüm yaşantısının müthiş enerji gerektiren bir mücadele olduğunun bilincindeydi, bu ona yetiyordu. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını bir büyük aşk gibi yaşamıştı, mutlu bir aşk! Duygu dünyasını canlandıran işte bu aşktı" (2016: 225). Bu nedenle "ben-anlatıcı" annesi ile babası arasındaki sevgiyi kardeşçe bir sevgi olarak değerlendirir. Ayşegül Yüksel de "Ona göre annesi ile babası arasında paylaşılan 'kardeşçe' bir sevgidir. Oysa 'istek' ve 'doyum' önemlidir. 1940'ların ortasında doğmuş 'ben-anlatıcı' için" demektedir (2012: 255).

Vicdan'ın subay kardeşleri Reha ve Burhan'la birlikte 1935'te -döpiyes ve üniformalarıyla- Uludağ'a çıkışı önemlidir. Burada Vicdan, Gazi Mustafa Kemal'i düşünür. İngiltere'den döndükten sonra Gazi Mustafa Kemal, onu görüşmek için Dolmabahçe Sarayına çağırmıştır. O, bu görüşmeden sonra kadın hakları konusunda konuşma yapmak üzere İngiltere'ye, BBC radyosuna gönderilmiştir. Bu anı Vicdan'ın Atatürk sevgisini açığa çıkarır. İmgeleminde, Gazi'nin başı dağın tepesinden doğar. Ayşegül Yüksel'in belirttiği gibi "Dorukta, umutsuz olduğu sanılan bağımsızlık savaşından yengiyle çıkmış, geç de olsa aydınlanma devrimini yapmış bir toplumun tarihsel süreç içindeki 'mutlu' döneminden bir kesit" sunulur (2012: 244).

Trabzonlu Raik, eşi Selanikli Vicdan gibi parasız yatılı okullarda yetişmiştir. Raik ve Vicdan, Cumhuriyet değerlerine saygılı, idealist öğretmenlerdir. Onlar, kadın-erkek eşitliğine dayanan, cinselliği arkaya itip arkadaşlığı öne çıkaran bir evlilik yaşamı sürdürürler. Erendiz Atasü, "Edebiyattaki Kadın İmgelerinde Cumhuriyet'in İzdüşümleri" adlı yazısında şu değerlendirmeyi yapar: "Tensel çekime ve düşünce beraberliğine dayanan bir aşk evliliğidir Vicdan'ın. Arzu şiddetlidir; ya doyum? Karı kocanın yetiştirilişlerindeki baskılar, çocukluk ve ilk gençliklerinde savaş ve göç yıkımlarının yol açtığı hırpalanmalar gövdelerini nereye kadar engelleyecektir? Ne gam, coşkusal doyum için Cumhuriyet heyecanı vardır" (2003: 48). Gözde Efendioğlu'na göre de "İncelendiğinde iki figürün çekişme dolu hayatlarında gösterdikleri gayret kendilerinden öte kurmak istedikleri toplumsal hayatta harcanmıştır" (2023: 55-56). Zaman içinde gerçekleşen değişim ve dönüşümler onların yaşamını da etkiler. Onlar, daha hüzünlü bir erkeğe ve kadına dönüşür.

Vicdan ve Raik, her zaman Cumhuriyet'e, Kemalist ideallere sadık kalırlarken Vicdan'ın kardeşleri Cumhur, Reha ve Burhan bu bağlılığı sürdürmezler. Reha bu ideale sahip olabilecek bir kişiliğe sahip değilken; Cumhur, Kore Savaşı'nda ayağını kaybedince ideallerini de kaybeder. Burhan ise kültürel ve politik yozlaşmanın içinde yiter. Dilek Doltaş'ın belirttiği gibi "Burhan annesine, Reha'nın ölüsüne, Mustafa Kemal'e ve Selanik'e ihanet etmiştir"

(1998: 285). Gerçekten de Burhan, doğum yeri Selanik'i, İzmir olarak değiştirmiştir. Vicdan için bu durum Cumhuriyet'e ve Atatürk'e ihanet etmek demektir:

“Rumelilik” diye bir kavram yoktur Vicdan'ın usunda. O “Türkiye Cumhuriyeti”nin yurttaşdır, anadili Türkçedir. Doğduğu yer Selanik, tıpkı Mustafa Kemal gibi. Bunu gizlemek aklının ucundan geçmez. Bir bölgeye ille de atıf yapmak gerekliyse, çocukluğunun bir bölümünün ve ilk gençliğinin geçtiği İstanbul'dur bu.

Kardeşi Burhan, Demokrat Parti iktidarı ile birlikte kol gezmeye başlayan bölgeselciğe teslim olmuştur; bundan yararlanmak istemektedir, siyasi ve maddi çıkarları için! (Atasü, 2016: 211)

Elif Öksüz Güneş, “Erendiz Atasü'nün Dağın Öteki Yüzü Romanında Ötekinin Kişi Düzlemindeki Yansımaları” adlı yazısında Atatürk ilkelerine, inkılaplarına bağlı kalmakla ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

Dağın Öteki Yüzü romanı, eserin başlığından itibaren ‘öteki yüzleri’ gösteren bir içeriğe sahiptir. Bu içerikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuşağının Cumhuriyet'in geleceği için kurdukları hayalleri, “kendi olma” mücadeleleri söz konusudur. Romanın başkişisi Vicdan ve onun çevresindekiler Atatürk ilkelerine, inkılaplarına bağlı kalmak, “kendilik değerleri”ni korumak isterler. Ancak, özellikle Atatürk'ün vefatından sonra idealist tutumları kaybolmaya başlar. Romanda Vicdan ve eşi Raik dışında Cumhuriyet değerlerine bağlılığını koruyan bulunmaz. (2018: 326)

“Ben-anlatıcı” da Cumhuriyet değerlerinin giderek kaybedilmesinin annesini ve babasını üzdüğünü ifade eder: “Cumhuriyet annemle babamın yargılarına göre doğrudan sapmıştı; çok üzülmüyorlardı, biliyorum; kırılmışlardı” (2016: 228). Nazan Aksoy ise Cumhuriyet'e bağlılık konusunda, Atasü'nün kadın ve erkek kişileri arasındaki farklılığa dikkat çeker: “Erendiz Atasü'nün kadın kahramanları Cumhuriyet'in değişim projesiyle çok daha derinlemesine değişip bireyleşirken, erkek kahramanları aynı hızla değişmemiş, kamusal hayatta ilerici fikirleri olduğu hâlde özel hayatlarında yerleşik gelenekten görenekten henüz kopamamışlar, muhafazakâr kalmışlardır” (2014: 63). Gerçekten de Fitnat Hanım'dan Vicdan'a, Vicdan'dan Vicdan'ın kızına kadınlar Cumhuriyet yolundan vazgeçmemişlerdir. Fatmagül Bertkay da Cumhuriyet'in kadınlara nasıl yol açtığını şöyle açıklar:

Çünkü ataerkil yapının ve ideolojinin bütün baskısına karşın, “Cumhuriyet anaları”nın yetiştirdiği kızlar -“kurucu babaları”nın da desteğiyle!- eğitim olanaklarına kavuşup meslek sahibi olabildikleri için kendi ayakları üzerinde daha fazla durmaya başlamışlar ve bu olgu, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi, onların da eleştirel bir bilinç geliştirebilmelerinin temel dayanağını oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilk yarım yüzyılında kendilerine biçilen rolleri ve aynılaştırıcı (eril) yurttaşlık anlayışını sorgulama konusunda çekingen davranmış olsalar da, edebiyat yapıtlarının da ortaya koyduğu gibi, daha bu dönemde zihinlerinde ve ruhlarında soru işaretleri ve huzursuzluklar belirmiş, soruları açıkça dillendirip egemen ataerkil görüşe meydan okumak ise onların kızlarına düşmüştür. (2003: 111)

Vicdan'ın kızı, annesi ve anneannesi gibi güçlü biridir. Onlardan farklı olarak ataerkil düzene itiraz ederek bilinci ve bedeniyle özgürleşmiş bir kadındır. Ailesinin sakin orta-

mında çocukluğunu yaşamakla birlikte 1970'lerden 1980'lere geçen süreçte annesinden ve babasından edindiği Cumhuriyet değerlerinin nasıl yıkıma uğratıldığına tanıklık eder. Cumhuriyet'in ilk kuşağı annesi ve babası iki idealist öğretmenken, "ben-anlatıcı" üniversite öğretim üyesidir. Ayrıca sol siyasi mücadele içinde yer alır. Evliliğini sonlandırdıktan sonra bir şairle yaşadığı aşkta da aradığını bulamayınca kendine dönerek yazar olma yoluna girer:

Annemle babamın mezarlarına uzanmış kendimi tanıyorum, öğreniyorum. Gövdemin -erkek dokunuşlarından uzakta- eskiden olduğu gibi boş, yarım ve kuru olmadığını fark ediyorum. Canlıyım ve özgürüm!

Acılı ve kanlı ülkemle, zavallı ve acımasız ülkemle -yangın yeri- ne büyük çelişki var aramda! Ben bu çelişkiden yaratıldım! Yüzyılın başlangıcıyla bitişinin dar sarmal aralığında, yere serilmiş bir halkın yaralı çocuklarından -diriliş mucizesinin yaratıcılarından- doğan ben!

Cebeci Asri Mezarlığı'ndan çıktım. Kızım beni bekliyordu. İmge ormanına daldığımda henüz küçük bir çocuktuk, biraz hırçın, hayli afacan, yumuşak gamzeli yüzü meleksi, gözlerinde cin pırıltıları, balla karabiber karışımı.

Ne zaman büyümüştü, ince ve nazlı duruşlu vadi bitkisi... Kıvrak dokularının kolayca ezilebileceğini, nasıl da kırılğan olduğunu biliyorum; orda durmuş beni bekliyor, yavrum, annesiyle bir-annesinden ayrı, özdeş ve farklı. (2016: 287-288)

Fitnat Hanım'dan kızı Vicdan'a, Vicdan'dan kızı "ben-anlatıcı"ya, "ben anlatıcı"dan kızına dört kuşak kadın romanda görülür. Ayşegül Yüksel'in belirttiği gibi "Roman kişilerinin öyküleri sürekli bir 'çağrışım zinciri' içinde, 1929'dan önceki yıllara uzanır, 50'li, 60'lı yılların içinden geçerek 70'li yılların ortalarına dek ulaşır, 1980'leri aşmış 1990'ların ilk yarısında noktalanır" (2012: 239). Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'yi görmüş olan Fitnat Hanım, yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen Millî Mücadele'den ve Cumhuriyet devrimlerinden yanadır. Vicdan bir Cumhuriyet kadını olarak ilkelerinden ödün vermez. İdealist bir öğretmen olarak birçok öğrenci yetiştirir. Sol siyaset içinde yer almış olan Vicdan'ın kızı "ben-anlatıcı", özgür bir birey olmasında cumhuriyetçi annesinin ve babasının rolü olduğunun farkındadır ve bu farkındalığını kendi kızına aktarır. Erendiz Atasü'nün belirttiği gibi "Vicdan'ın torunu, hem ideallere hem kendini gerçekleştirilmeye inanan, evliliği, boşanmayı, serbest aşkı, yalnızlığı deneyimlemiş bir annenin kızıdır" (2003: 49). Güçlü bir annenin kızı olsa da ataerkil ve kapitalist düzende Vicdan'ın torununun yaşamının bir kadın olarak nasıl olacağı belirsizdir.

Sonuç

Osmanlıdan Cumhuriyet'e kadın romancıların ve kadın figürlerin dönüşümü 1891-1892'de basılan *Hayal ve Hakikat*, 1923'te tefrika edilen *Vurun Kahpeye* ve 1995'te ayımlanan *Dağın Öteki Yüzü* bağlamında görülebilir.

Fatma Aliye, özel öğretmenlerden ders almış, kadın hareketinde önemli roller üstlenmiş, dernek çalışmaları yapmış olsa da Ahmet Mithat Efendi ile yazdığı *Hayal ve*

Hakikat'in kapağına adını koyamamaya "Bir Kadın" biçiminde gizler. Daha önemlisi Ahmet Mithat'ın bakış açısının romana egemen olmasıdır. Romanın kadın kahramanı Vedat aracılığıyla kadınlara kendilerini iyi bir eş olarak yetiştirmeleri önerilir. Yine de bir kadın yazar, erkek yazarın gölgesinde edebiyat dünyasına adım atmış olur. Bu kendi adını koyaçağı, daha özgür ve bağımsız yazacağı romanları için bir başlangıçtır. Fatma Aliye, Osmanlı toplumunun ataerkil dünyası içinde bazen geri bazen ileri adım atarak Ahmet Mithat'ı aşip kendi yolunu açar.

II. Meşrutiyet döneminden itibaren kadını öne çıkaran politikalar ve toplumsal koşullar söz konusudur. Bu bakımdan Halide Edip, Fatma Aliye'ye göre şanslıdır. Aynı zamanda ondan daha atak, daha cesur, yeniliklere daha açık biçimde hareket eder. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden mezun olan, kadın hakları için mücadele eden, siyaset içinde etkin roller üstlenen, Milli Mücadele'de hasta bakıcı ve asker olarak görev alan Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanında *Yeni Turan* ve *Ateşten Gömlek*'te olduğu gibi "ideal kadın" öne çıkar. İdeal kadın ev içi alandan çıkarak yeni bir ulusun kuruluşunda toplumsal işlevler ve roller üstlenir. *Vurun Kahpeye*'nin kadın kahramanı öğretmen Aliye, yurdu ve milleti için fedakârlıktan kaçınmaz. Ancak sadece kasaba Yunan işgali altında değildir; aynı zamanda Aliye de ataerkil kültürün kuşatması altındadır. Sonunda cahil ve bağımsız kalabalık tarafından "kahpe"likle suçlanarak yaşamına son verilir.

Erendiz Atasü, Cumhuriyet'le birlikte Medeni Kanun'la "kul"dan "yurttaş kadın"a yükselen annenin yetiştirdiği, Cumhuriyet devrimleri içinde yoğrulmuş bir yazardır. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesini bitiren Atasü, öğretim üyesi olarak çalıştığı fakülteden profesör olarak emekliye ayrılmıştır. Romanlarında temel olarak ataerkilliği ve cinsiyet rollerini sorgular. Atasü, dört kadın kuşağının yer aldığı *Dağın Öteki Yüzü* romanında Fitnat Hanım'dan Vicdan'a, Vicdan'dan Vicdan'ın kızı "ben-anlatıcı"ya ve "ben-anlatıcı"dan kızına kadının özgürleşme sürecini gözler önüne serer. Vicdan'ın kızı "ben-anlatıcı", bilinci ve bedeniyle bağımsız bir kadındır. Kadınların özgürleşmesinin temelinde ise Cumhuriyet ile elde edilen kazanımlar vardır.

Notlar

- 1 Köy muhtarı Satı Karamehmet (Ankara), Mersin Belediye Başkanı Mevrue Gönenç (Afyon), Beyazıt Lisesi Kız Kısım Müdüresi Türkân Başbuğ (İzmir), Kız Muallim Mektebi Müdüresi Sabiha Gökçül (Balıkesir), İnegöl İsaviran Köyü'nden Çiftçi Şekibe Şekip İşel (Bursa), Pedagoji Öğretmeni Huriye Baha İz (Diyarbakır), Gureba Hastanesi'nde Doktor Fatma Şakir (Edirne), İstanbul Şehir Meclisi Üyesi Nahiye Elgün (Erzurum), Fakiha Öymen (İstanbul), Parti ve Belediye Üyesi Benal Nevzat (İzmir), Belediye Meclisi Üyesi Ferruh Gübgüz (Kayseri), Bolu Belediye Başkanı Bediz Adilek (Konya), Kolej Türkçe Öğretmeni Mihri Pektaş (Malatya), Lise Öğretmeni Meliha Ulaş (Samsun), Adana Belediye Başkanı Esmeyman (Seyhan), Ortaokul Öğretmeni Sabiha Görkey (Sivas), Yeni Türkiye Okulu Müdüresi ve ilk kadın Millî Eğitim Müfettişi Seniha Hızal (Trabzon) (Kırkpınar, 2001: 211-212).
- 2 Eğitimle ilgili yazıları nedeniyle Halide Edip'in 1909 yılında Darülmüallimat'ta pedagoji öğretmenliğine getirildiğine belirtmek gerekir. Sinan Meydan'ın belirttiğine göre "19. yüzyıl sonlarında kızlar için açılan okullardan mezun olan genç Müslüman Türk kızları, yavaş yavaş Osmanlı kadınının geleneksel görünümünü değiştirmeye başlamıştır. Özellikle kız öğretmen okulu Darülmüallimat'tan mezun olarak öğretmenlik yapmaya başlayan yeni bir kuşak ortaya çıkmıştır. Şüküfekar (1886), bu yeni kuşağın, okula giden kadının dergisidir. İmtiyaz sahibi Arife Hanım, Maarif Nazırı Münif Paşa'nın kızıdır ve yazı kadrosu kadınlardan oluşan ilk kadın dergisi de budur" (2014: 601).

- 3 Erdoğan Kul'un belirttiği gibi "Romanda düşman işgaline karşı verilen mücadelenin içeride de yönelmesi gereken zihniyeti temsil eden Hacı Fettah Efendi; bazı araştırmacı ve eleştirmenler tarafından, sonraki yıllarda yazılan romanlarda rastladığımız ve özellikle köy romanlarında sıkça karşımıza çıkan olumsuz din adamı figürü ile birlikte "aydın-din adamı/öğretmen-imam" karşıtlığını başlatan tiplere olarak kabul edilir. O yüzden, Halide Edip'in İslam'ı ilerlemeye engel olarak görüp eleştirdiği, dindarları küçük düşürmeye çalıştığı çıkarımını yapanlar da olmuştur. Bunun, romana bütüncül bakmamaktan kaynaklanan yanlış bir değerlendirme ya da duygusal nedenlere dayalı bir tür "aşırı yorum" olduğu ortadır. Kitapta dinî mekânların betimlenişinde kullanılan ifadelerin yansıttığı inanç duyarlılığı ve ideal bir din adamı olarak Mevlevî Dede'nin benimse- nişindeki gerekçelerde yansıtılan mistik coşku yanında Aliye'nin ezan, mevlit ve Kuran okunuşu sırasında yaşadığı manevî duyguların özendirici bir dille anlatılması bu yorumları geçersiz kılmaktadır. Ayrıca -başta romanın merkezî kişisi olmak üzere- olumlanan figürlerden hiçbirinin din aleyhinde/dine aykırı herhangi bir söz ya da tavrına rastlanmamaktadır. Hacı Fettah Efendi'nin dini ya da din adamını değil; bağınazlığı, inanç sömürsünü, halkın gözünü perdeleyecek yollarla dini kendi çıkarlarına uydurma sinsiliğini temsil ettiğini belirtmemiz gerekir" (2013: 65).

Araştırma ve yayım etiği beyanı: "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Kadın Romancıların ve Kadın Figürlerin Dönüşümü" başlıklı makale yazarın 9 Kasım 2023 tarihinde Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde sunduğu "Atatürk Cumhuriyeti, Türk romanında Kadın" konulu konferanstan geliştirilmiştir.

Yazarların katkı düzeyi: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: The article titled "The Transformation of Women Novelists and Female Figures from the Ottoman Empire to the Republic" is developed from the conference titled "Atatürk's Republic, Women in the Turkish Novel" presented by the author on November 9, 2023 at Sinop University, Faculty of Arts and Sciences.

Authors' Contributions: The article is authored solely by one individual.

Ethics Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this study.

Financial Support: No financial support was obtained for this research.

Conflict of Interest: There are no potential conflicts of interest related to this study.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi (1994). *Fatma Aliye: Bir Osmanlı kadın yazarın doğuşu* (B. Ermat, Haz.) Sel.
- Adak, H. (2004). Ortobiyografik benliğin çok-karakterliliği: Halide Edip'in ilk romanlarında toplumsal cinsiyet. *Kadınlar dile düşünce: Edebiyat ve toplumsal cinsiyet* (161-178) (S. İrzık, J. Parla, Der.) İletişim.
- Adivar, H. E. (1985). *Mor salkımlı ev*. Atlas.
- Adivar, H. E. (2009). *Vurun kahpeye*. Can.
- Aksoy, N. (2014). Erendiz Atasü'nün romanlarında feminist kurgu. *Erendiz Atasü edebiyatı* (50-64). (G. S. İşçi, Haz.) Can.
- Aksu, B. (2023). Kadınların yüz yılı. *Cumhuriyet: Asırlık bir muhasebe* (111-143). (M. Ö. Alkan, Der.) İletişim.

- Atasü, E. (2017). Cumhuriyet devrimlerinin ve karşıdevrimin kadın yazarlarımıza etkileri. *Kadınlığım, yazarlığım, yurdum*. Can.
- Atasü, E. (2016). *Dağın Öteki Yüzü*. Can Sanat.
- Atasü, E. (2003). Edebiyattaki kadın imgelerinde Cumhuriyet'in izdüşümleri. *İmgelerin izi*. Can.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük 2*. Kubbealtı.
- Bakır, K., Utku, A. (2015). Feminizm, Âlem-i Nisvân: Baha Tevfik'ten Osmanlı kadın hareketine bir katkı. *Odette Laguerre Feminizm Âlem-i Nisvân* (K. Bakır, A. Utku, Haz.) Çizgi.
- Baykan, A. (1999). Nezihe Muhittin'de feminizmin düşünsel kökenleri. *Nezihe Muhittin ve Türk kadını 1931* (A. Baykan, B. Ötüş-Baskett, Haz.) İletişim.
- Berktaş, F. (2003). Osmanlıdan Cumhuriyet'e feminizm. *Tarihin cinsiyeti*. Metis.
- Binyazar, A. (2003). Halide Edip Adıvar: Türkün ateşle imtihanı, ateşten gömlek, vurun kahpeye. Türk romanında Kurtuluş Savaşı. (s. 24-71). (M. Balabanlılar, Haz.) Türkiye İş Bankası.
- Çubuklu, Y. (2006). Sözü elinden alınmış beden dili: Histeri. Bedenin farklı halleri. *Kanat*, 3-8.
- Demirdirek, A. (1993). *Osmanlı kadınlarının hayat hakkı arayışının bir hikâyesi*. İmge.
- Doğan, S. (2014). Hayal ve Hakikat Hakkında. *Ahmet Mithat Efendi-Fatma Aliye Hanım Hayal ve Hakikat*. (S. Doğan, Haz.) Dergâh.
- Doltaş, D. (1998). Tarihi yeniden yazmak: *Dağın Öteki Yüzü. Aydınlanmanın kadınları*. (271-287). (N. Arat, Haz) Cumhuriyet.
- Durakbaşı, A. (2000). *Halide Edip: Türk modernleşmesi ve feminizm*. İletişim.
- Efendioğlu, G. (2023). *Erendiz Atasü romanlarındaki erkek figürler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Esen, N. (2020). Fatma Aliye'nin yazarlığı. *Modern Türk edebiyatı üzerine okumalar*. İletişim.
- Fatma Aliye Hanım (2012). *Nisvan-ı İslam*. (H. Argunşah, Haz.) Kesit.
- Kandiyoti, D. (1996). *Cariyeler bacılar yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. Metis.
- Kaplan, M. (1978). *Edebiyatımızın içinden*. Dergâh.
- Karaca, Ş. (2017). Biyografik bir okuma denemesi: Emine Semiye'nin romanları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 697-704.
- Kırkpınar, L. (2001). *Türkiye'de toplumsal değişme ve kadın*. TC Kültür Bakanlığı.
- Kul, E. (2013). Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanında farklı boyutlarıyla Millî Mücadele'ye yaklaşım". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20(1) 53-80.
- Meydan, S. (2014). *Atatürk ile Allah arasında*. İnkılâp.
- Nezihe Muhittin ve Türk kadını 1931* (1999). (A. Baykan, B. Ötüş-Baskett, Haz.) İletişim.
- Öksüz, E. (2018). Erendiz Atasü'nün *Dağın Öteki Yüzü* romanında ötekinin kişi düzlemindeki yansımaları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11 (24), 321-335.
- Önder, A. (2023). *Türk edebiyatı isimler* sözlüğü (TEİS). <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/atasu-erendiz>.
- Özkaya, G. (1970). *Tutsaklıktan özgürlüğe kadınların savaşı*. Garanti.
- Öztürkmen, N. M. (1999). *Edibeler, sefireler, hanımefendiler: İlk besil cumhuriyet kadınlarıyla söyleşiler*. Reyo.

- Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde ataerkil yapılar ve modern edebiyat* (S. Aktaş, Çev) İletişim.
- Toprak, Z. (2016). *Türkiye'de kadın özgürlüğü ve feminizm (1908-1935)* Tarih Vakfı.
- Yüksel, A. (2012). Kurmaca ile gerçeğin buluştuğu noktada geçmiş ve şimdi ile hesaplaşma: Erendiz Atasü'den *Dağın Öteki Yüzü. Türk edebiyatına eleştirel bir bakış (Berna Moran'a armağan)* içinde (s. 235-263) (N. Aksoy, B. Aksoy, Haz.) İletişim.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).